

УДК 911. 3:338.48

ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПОГРАНИЧЧІ

М. Крет

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Природні та історико-культурні передумови українсько-польського пограниччя є статичними чинниками розвитку туризму. Вони становлять основу для визначення видів туристичної діяльності в регіоні. За методом SWOT визначено сильні (ландшафтна і біотична різноманітність, велике перевищення висот, значна лісистість, наявність мінеральних джерел, багата історико-культурна спадщина тощо) й слабкі сторони, а також можливості та загрози для збалансованого розвитку туризму в регіоні (на матеріалах Яворівського р-ну й Любачівського пов.).

Ключові слова: рекреаційні ресурси, метод SWOT, українсько-польське пограниччя.

На початку ХХІ ст. уже немає сумнів щодо ролі туризму в Україні як однієї з важливих галузей економіки, яка навіть без державних дотацій активно розвивається, стабільно нарощуючи обсяги виробництва туристичного продукту. Проблематикою чинників розвитку туризму займаються економісти, соціологи, історики, географи тощо. Це питання доцільно розглядати в низці чинників, які детермінують розвиток туризму в конкретному просторово-часовому середовищі. Згідно з Наказом Міністерства екології і природних ресурсів України [3], об'єкти природного та історико-культурного середовища, які можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності, це рекреаційні ресурси території, які можна розділити на природно-рекреаційні та культурно-історичні.

Природні та історико-культурні умови території є важливими чинниками розвитку туризму. За визначенням вітчизняних та зарубіжних учених [6], ці чинники належать до групи статичних, тобто мають незмінне в часі значення, на відміну від динамічних (демографічні, соціальні, економічні та ін.). Є низка праць, у яких ставлять характерологічні завдання, а саме – аналіз таких умов та чинників розвитку туризму, що забезпечать збалансований економічний розвиток слабкорозвинутих територій, наприклад, українсько-польського пограниччя. Цим дослідженням останнім часом приділено особливу увагу в українських та зарубіжних публікаціях [1, 2; 10; 13, с. 13–35, 98–104].

Наша мета – аналіз вибраних природних та історико-культурних умов території, які, на думку автора становитимуть фон для оптимізації туристичних послуг завдяки виявленню сильних та слабких сторін за допомогою методу SWOT.

Межа території українсько-польського пограниччя виділена згідно з адміністративними одиницями районного рівня. Проте це дослідження обмежене вибраними адміністративними одиницями, а саме – територією Яворівського р-ну (Україна) і Любачівського пов. (Польща). Вибір обґрунтовано їхньою суміжністю (мають спільний кордон), а відтак значну подібність природних та історико-культурних умов регіону, що дає змогу застосувати порівняльний метод.

Яворівський р-н розташований у північно-західній частині Львівської обл. На північному заході має спільний кордон з Польщею, його площа становить 1 544 км², кількість населення – 124,1 тис. осіб [5]. Любачівський пов. розташований в північно-східній частині Підкарпатського воєводства. На сході межує з Україною (Львівська обл., Жовківський та Яворівський райони). Поверхня становить 1 308 км², кількість населення 57,8 тис. осіб [16].

Територія дослідження є в межах двох фізико-географічних регіонів Розточчя та Надсянської рівнини (польська назва Тарногородське плато). Розточчя, як горбогірне пасмо, виділяється на фоні навколишніх нижчих рівнів, його вважають крайнім північно-західним відрогом Подільської височини [7]. У Польщі Розточчя становить південну частину Люблінської височини відділяючи Надсянську рівнину від Малого Полісся. За геологічним складом і морфологічними рисами Розточчя поділяють на шість районів, у межах досліджуваної території розташоване Львівське, Янівське, Равське та незначна частина Томашівського Розточчя. Цю частину часто називають Східне, або Південне, Розточчя [11, 14]. Загалом для Південного Розточчя характерний вищий гіпсометричний рівень вершинних поверхонь. На Янівському Розточчі (Яворівський р-н) проходить Головний Європейський вододіл, який розділяє басейни Чорного і Балтійського морів, а також вододіли нижчого порядку басейну річок Буг, Вепш та Сян.

У геологічній будові Розточчя суттєву роль відіграли верхньокрейдові відклади (ге-зи, вапняки, мергелеві вапняки), які покривають майже всю поверхню. Третинні відклади (переважно міоценові) – пісковики, піски та вапняки – набули значного поширення на Південному Розточчі [4]. Ці породи мають різну стійкість, що зумовило певну специфіку денудаційних процесів та створенню туристично-привабливих форм рельєфу (ерозійні останці, геологічні відслонення, печери інше). Найбільші висоти в межах України розташовані в південній частині: г. Булава (397,5 м), інші вершини висота яких досягає 390 м, біля сіл Фійна, Майдан, Дубровиця [7]. У північно-східній частині Розточчя зафіксовано найбільші перевищення висот 50–100 м, особливо в басейні р. Фійна. На території Любачівського пов. також розташовані найвищі пункти польської частини Розточчя: Великий Вододіл (вододіл другого порядку: між басейнами Бугу і Сяну) – 390 м н.р.м, Довгий Горай – 392 м н.р.м [9].

Додамо, що клімат Розточчя особливо корисний для туризму та відпочинку, таке місцеве кліматичне диференціювання пов'язане з рельєфом поверхні. Природні умови та багатство мінеральних лікувальних джерел становлять один з найцінніших ресурсів Горинця, Немирова, Шкла, на території яких створено оздоровчі центри відпочинку.

Більша частина досліджуваної території лежить у межах північно-західної частини Передкарпаття, яку К. Геренчук виділив як Надсянську моренно-зандрово-алювіальну рівнину, польські дослідники [11] уживають назву Тарногородське плато, яке виокремлюється від Сандомирської улоговини та продовжується в Україні. У межах Яворівського р-ну рівнина розчленована широкими заболоченими долинами річок Завадівка, Шкло, Віжомля, Вишня. На широких, злегка хвилястих межиріччях абсолютні висоти досягають 230–250 м [4]. У Люблінському пов. Тарногородське плато охоплює територію плоских височин, які досягають 220–180 м н. р. м. У центрі мезорегіону до Сяну впадає р. Любачівка, яка утворює широку і зігнуту долину [11]. Територія плато утворена головно міоценовими відкладами, на яких залягають прикриті лесом глини та піски, що надає регіону сільськогосподарського значення.

Помітною перевагою туристичної атракційності досліджуваного регіону є різноманітність розточанських та надсянських природних ландшафтів. Ще в 60-х роках ХХ ст.

в працях Мілеської (1963) Розточчя визначене як потенційний туристично-рекреаційний регіон [9]. Про це свідчить створення на території Розточчя об'єктів природно-заповідного значення, які, окрім природоохоронних функцій відіграють освітню, навчальну і туристичну роль. У Яворівському р-ні розміщені Природний заповідник "Розточчя" (площа 2 084,5 га), Яворівський національний парк (7 078,6 га), Регіональний ландшафтний парк "Равське Розточчя" (19 103 га), орнітологічний заказник "Янівські чаплі" (16 га), заповідне урочище "Немирів" (276 га) та ін. У Любачівському повіті функціонують Ландшафтний парк "Пуці Солської" (7 675 га) та Південнорозточанський ландшафтний парк, що охоплює південний схід польської частини Розточчя, доходячи аж до кордону з Україною (16 237 га). Ландшафтні парки є осередками збереження ландшафтного й біотичного різноманіття та історико-культурної спадщини [2].

Важливе значення для розвитку туризму мають історико-культурні передумови. Уживаючи поняття "пограниччя", часто розуміємо, що регіони визначені специфічними історичним минулим. Протягом багатьох століть тут проживали різні етнічні групи (українці, поляки, євреї інші), створюючи певне мультикультурне середовище, яке залишило численні пам'ятки історико-культурної спадщини. Суміжність районів засвідчує про деякі спільні історичні події, наприклад, довгий час райони перебували під владою Польщі та Угорщини (XIV–XVI ст.), Великого Польсько-Литовського князівства (XVI–XVIII ст.), Австрії та Австро-Угорщини (XVIII–початок XX ст.), знову Польщі (1919–1939) і лише після 1939 р. територія остаточно опинилась по різні боки державного кордону. Внаслідок трагічних подій Другої світової війни та повоєнних примусових переселень регіон став моноетнічним і лише пам'ятки архітектури, зокрема сакральної, свідчать про всю різноманітність історико-культурних умов минулого, що особливо приваблива для сучасного туристичного напрямку.

Осередками економічного, освітнього і культурного розвитку території від середньовічних часів стають міста. Одне з найстарших міст цієї території – Любачів, що отримало магдебурзьке право 1376 р., навколо нього формувались численні поселення XV–XVI ст., засновані на волоському праві. Наприкінці XVI та в XVII ст. виникли інші міста: Олешіці (Oleszyce) – 1576 р., Цешанув (Cieszanów) – 1590 р., Нароль (Narol) – 1592 р., Ліпско (Lipsko) – 1613 р., Плажів (Płazów) – 1614 р., Великі Очі (Wielkie Oczy) – 1671 р. [12]. Перші писемні згадки про Яворів стосуються завоювання Польщею галицьких земель (перша половина XIV ст.), а магдебурзьке право місто отримало 1569 р. Згодом на території виникли містечка Краковець, Немирів, Янів (тепер Івано-Франкове) [8]. У XVI–XVII ст. на терени цього регіону відбулися численні набіги татар, що вели до знищення та падіння навіть укріплених міст (Любачів, Яворів ін.). Важливе значення для розвитку Яворівщини мало розміщення резиденції польського короля Яна III Собеського в 1647–1684 рр. З другої половини XIX ст. відбулося економічне оживлення регіону: збудовано залізниця (Ярослав–Рава-Руська), школи, лікарні, в Любачові – казарми для військових.

У Любачівському повіті були спроби створення промислового середовища (60–70-х років XIX ст.), однак до наших днів регіон визначено як сільськогосподарський. Основою промислового напрямку для Яворівщини стало відкриття в 60-х рр. XX ст. покладів самородної сірки, яке хоч і сприяло "оживленню" регіону (будівництво м. Новояворівськ), та все ж після закриття стало причиною економічного та екологічного занепаду району. Деякі економічні зрушення відбулись 1996 р. із відкриттям пункту пропуску через державний кордон "Краковець" та створенням Спеціальної економічної зони "Яворів".

Загалом до історико-культурних передумов, що потенційно придатні для туризму, можемо зачислити: архітектурні пам'ятки (сакральні споруди, замки і палаци, воєнні об'єкти тощо), історичні пам'ятки (окремі монументи, цвинтарі), поодинокі витвори мистецтва, а також музеї та виставки. У Яворівському р-ні близько 70 пам'яток архітектури (у тім числі 23 обласного значення). З найцінніших історично-архітектурних пам'яток назвемо: костел Пресвятої Трійці (1614 р., смт Івано-Фракове), дві дерев'яні церкви в м. Яворів (друга половина XVI ст.), Крехівський монастир (XVII–XIX ст.), церква та дзвіниця в с. Бунів (дерево, 1676 р.), дерев'яна церква в с. Лелехівка (1739) та ін. Цікавим взірцем галицької архітектури є церква в с. Страдч (1831) [8]. Окрім сакральної спадщини, тут налічують 17 пам'яток історії, найбільше їх у Яворові, та 11 пам'яток монументального мистецтва.

До найцінніших культурно-туристичних об'єктів Любачівського пов. належить 12 сакральних споруд: 4 костели (Нароль, Ліпско, Великі Очі, Горинець-Здруй) і 8 церков, зокрема, дві з XVI ст. у Радружі й Горайці належать до найстаріших дерев'яних святинь Польщі [15]. Через ці унікальні пам'ятки прокладено маршрут "Траса дерев'яної архітектури" довжиною 189 км [11]. Так місцева адміністрація намагається не тільки "законсервувати" цінні елементи історико-культурного минулого, а й прокламує розвиток туризму на базі "мультикультурної" традиції. Також у повіті є близько 25 інших архітектурних пам'яток, зокрема, палаци в Горинці-Здруй (XVII ст.) і Наролі (XVIII ст.), та 20 монументів, з них 4 мілітарні споруди [15].

На відміну від Любачівського пов., де місцева адміністрація намагається не тільки "законсервувати" цінні елементи історико-культурного минулого, а й прокламує розвиток туризму на базі "мультикультурної" традиції, ситуація в Яворівському р-ні – дещо гірша. Багато костелів у жахливому стані, наприклад, мурований костел у с. Тернавиця з 1650 р., покинутий на самодеградацію, хоч можна було б перейняти досвід сусіднього міста Нароль, де колишню греко-католицьку церкву не тільки відреставровано, а й надано нових функцій. Проаналізовані природні та історико-культурні передумови території дослідження спонукають до рефлексії: чому багаті на природні та культурні ландшафти регіони перебувають у маргінальному стані щодо туристичного розвитку? Як подолати стан економічного підупаду за максимального збереження унікальності природних систем? Адаже сьогодні постає питання збалансованого розвитку туризму, тобто таких оптимальних його видів, які б не зашкодили біотичному і ландшафтному різноманіттю. Можливість використання передумов природного та історико-культурного середовища для розвитку наявних та заохочення нових видів туристичного напрямку, зокрема активного, сільського та екотуризму видається оптимальною стратегією. Висновки можна звести до основних аспектів та подати за допомогою аналізу SWOT, який дає змогу оцінити можливі шляхи розвитку туризму в регіоні (див. таблицю).

Як засвідчує аналіз SWOT, на території дослідження є сприятливі природні та історико-культурні передумови для розвитку туризму. "Сильні сторони" обидвох регіонів доволі подібні, особливо корисним для регіону є різноманітність ротоцьких ландшафтів і велика частка лісових ресурсів, причому показник значно вищий, ніж середній в Україні (17 %) та Польщі (29 %). Порівняно низький рівень урбанізації (47 % – у Яворівському р-ні, 34 % – у Любачівському пов.) у поєднанні з різноманіттям природних умов міг би стати позитивним чинником для розвитку деяких видів туристичної діяльності, наприклад, екологічного, сільського та активного туризму.

Природні та історико-культурні передумови для розвитку туризму
(на прикладі Яворівського р-ну й Любачівського пов.)

Яворівський р-н	Любачівський пов.	Яворівський р-н	Любачівський пов.
Сильні сторони		Слабкі сторони	
Унікальні природні ландшафти Розточчя		Порівняно слабо розвинута туристично-рекреаційна інфраструктура	
Історико-культурні пам'ятки мультиетнічного середовища пограниччя		Низький рівень обслуговування туристичної сфери	
Великий відсоток лісистості території (34 і 46 %, відповідно)		Недостатньо досвіду в сфері створення конкурентного туристичного продукту	
Наявність об'єктів ПЗФ найвищого рівня заповідності		Недостатня представленість природних та культурних об'єктів регіону	
Мінеральні води з лікувальними властивостями (Горинець, Немирів, Шкло)		Поганий технічний стан більшості пам'яток культурної (сакральної) спадщини	
Штучне озеро на місці найбільшого сірчаного кар'єру в Україні	Наявність осередків культури, що швидко розвиваються	Несанкціоновані сміттєзвалища біля СНП	
Унікальна яворівська різьба по дереву Й. Станько	Періодичні виставки сучасного мистецтва	Найбільш забруднений район (колишній ДП Сірка)	
Щорічний фестиваль сучасної пісні "Молода Галичина" (м. Новояворівськ)	Щорічний фестиваль "Релігійної пісні"	Сильнозабруднені скидами неочищених вод головні річки району	
Чемпіонат України з триатлону	Театральне свято в Горинцю загальнодержавного значення		
Можливості		Загрози	
Підтримка місцевої адміністрації та державної влади таких секторів туризму, що якнайліпше використовують рекреаційні ресурси території дослідження		Бездіяльність адміністрації щодо поганого стану покинутих сакральних пам'яток регіону	
Сприяння розвитку екологічного туризму		Немає традиції активного відпочинку та використання туристично привабливих місць	
Динамічний розвиток туристичної інфраструктури		Скорочення фінансування на культурні й освітні заходи	
Використання Яворівського кар'єру для водних видів спорту	Розвиток агротуризму	Недостатнє фінансування в галузі охорони природи, як наслідок – слабкий захист цінних природних об'єктів регіону	
Розвиток промислового туризму		Подальша деградація довкілля	Копальня сірки в с. Башня

“Слабкі сторони” відображають низку проблем, притаманних винятково Яворівському р-ну (див. таблицю). Відміні риси здебільшого спричинені недавнім економічним піднесенням Польщі та вступом у 2004 р. до Євросоюзу, що відкриває можливості використання дотацій унії, окрім того в Любачівському пов. активніше діє місцева адміністрація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузик С. П. Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей / С. П. Кузик, Д. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – Вип. 21. – С. 475–482.
2. Кукурудза С. І. Регіональні ландшафтні парки як ефективний засіб збереження біотичного різноманіття та культурно-історичної спадщини / С. І. Кукурудза // Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. геогр. – 2004. – № 2 (Ч. 2).
3. Наказ Мінприроди України: Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Положення від 22.06.2009 № 330 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Природа Львівської області / [за ред. К. Геренчука]. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – 151 с.
5. Сайт Держкомстату України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // Уч. зап. Таврич. ун-та ім. В. Вернадського. Сер. економіка и управление. – 2009. – № 2. – С. 375–380.
7. Шаблій О. І. Географія: Львівська область : навч.-метод. посібн. / О. І. Шаблій, Б. П. Муха, О. Р. Перхач [та ін]. – Львів : Вид-во “Пролог”, 1998. – 96 с.
8. Яворівська районна рада. – Режим доступу : <http://yavoriv-rajrada.org.ua/>
9. Agroturystyka – szansa aktywizacji przygranicznego powiatu Lubaczowskiego w aspekcie przystąpienia do Unii Europejskiej / [pod red. A. Jarosza, R. Fedana]. – Lubaczów, 2000. – 261 s.
10. Janicki R. Walory turystyczne pogranicza polsko-ukraińskiego / R. Janicki Turystyka jako wynik aktywizacji pogranicza polsko-ukraińskiego. Euroregion Bug. – Lublin : Norbertinum, 1997. – Tom 12. – P. 185–193.
11. Kondracki J. Geografia regionalna Polski / J. Kondracki. – Warszawa; Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. – 431 s.
12. Powiat Lubaczowski. – Режим доступу : <http://www.lubaczow.powiat.pl/>
13. Przyroda a turystyka we wschodniej Polsce / [red. naukowa Marek Żabka, Ryszard Kowalski]. – Siedlce : Wyd-wo Akademii Podlaskiej, 2007. – 438 s.
14. Roztocze: środowisko przyrodnicze / [pod red. J. Buraczyńskiego]. – Lublin : Wyd-wo Lubelskie, 2002. – 341 s.
15. Rut J. Waloryzacja potencjału turystycznego: inspiracją dla turystyki kulturowej w województwie podkarpackim / J. Rut, P. Rut. – Rzeszów : Wyd-wo Koraw Dorota Koczub, 2010. – 331 s.
16. Urząd Statystyczny w Rzeszowie. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.pl/rzesz>.

Стаття: надійшла до редакції 25.04.2013
доопрацьована 16.06.2013
прийнята до друку 12.06.2013

NATURAL, HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND FOR DEVELOP OF TOURISM ON UKRAINIAN-POLISH BORDERLAND

M. Kret

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenka Str., 4, Lviv, 79000, Ukraine*

Natural, historical and cultural background of the Ukrainian-Polish borderland are static factors of tourism development. They form the basis for determining the types of tourism activities in the region. By the method of SWOT have been identified strengths (biotic and landscape diversity, a large excess of heights, a large forest area, the presence of mineral springs, plentiful historical and cultural heritage, etc.), weaknesses, opportunities and threats for sustainable tourism development in the region (based on Yavorivskiy and Lyubachivsky district).

Key words: recreational resources, the method of SWOT, Ukrainian-Polish borderland.

ПРИРОДНЫЕ И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА НА УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОМ ПОГРАНИЧЬЕ

M. Kret

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Природные и историко-культурные предпосылки украинско-польского пограничья являются статическими факторами развития туризма. Они составляют основу для определения видов туристической деятельности в регионе. Методом SWOT определено сильные (ландшафтная и биотическая разнообразие, большое превышение высот, значительная лесистость, наличие минеральных источников, богатое историко-культурное наследие и т.д.) и слабые стороны, а также возможности и угрозы для устойчивого развития туризма в регионе (на материалах Яворивского р-на и Любачувского пов.).

Ключевые слова: рекреационные ресурсы, метод SWOT, украинско-польское пограничье.